

RECONSTRUCȚIA LOGICII CLASICE LA ALEXANDRU SURDU (I). PREZENTARE GENERALĂ

ȘERBAN N. NICOLAU

Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru”,
Academia Română

ALEXANDRU SURDU ON THE RECONSTRUCTION
OF CLASSICAL LOGIC (I). GENERAL OVERVIEW

Abstract. The paper is a part from a series meant to present the conception of the Romanian philosopher Alexandru Surdu on classical-traditional logic. This first part refers to the general context of logical-philosophical researches of this author and to the place of classical logic within his general perspective on logic.

Keywords: integral logic, symbolic logic, classical-traditional logic, speculative logic, theory of prejudicative forms.

Filosoful român Alexandru Surdu (1938–2020) a avut o relație deosebită cu domeniul logicii de-a lungul întregii sale activități științifice de aproape șase decenii. El a studiat în profunzime în lucrările sale toate direcțiile logicii, de la cele clasico-tradiționale până la cele matematice moderne, propunând de cele mai multe ori teorii noi și abordări diferite și originale față de cele convenționale obișnuite.

Încă de la primele sale studii și articole din presă vizând acest domeniu¹, Alexandru Surdu își pune problema posibilității unei *logici integrale*, în sensul unei logici a întregului (*Logik des Ganzen*) cum precizează el mai târziu², înțelegând prin aceasta un sistem care să cuprindă următoarele trei componente: logica *clasico-tradițională*, logica *simbolică* și logica *dialectico-speculativă*. După instituirea

---

¹ Al. Surdu, *Considération sur le problème d'une „logique intégrale”*, în „Revue roumaine des sciences sociales”, série de philosophie et logique, X, nr. 2, București, Editura Academiei Române, 1966; Al. Surdu, *Asupra conceptului de logică integrală*, în revista „Ramuri”, nr. 1, Craiova, 1968; Al. Surdu, *Logica integrală și paradoxele logice*, în revista „Ramuri”, nr. 4, Craiova, 1968; Al. Surdu, *Logică clasică și logică matematică*, București, Editura Științifică, 1971.

² Cf. Al. Surdu, *Contribuții românești în domeniul logicii în secolul XX*, București, Editura Fundației „România de Măine”, 1999, pp. 118–119.

celor trei discipline, când devine clar că ele nu se exclud, ci se presupun reciproc completându-se și alcătuind întregul logic, se poate susține poziția unei logici integrale³. În acest sens, Alexandru Surdu reușește încă din 1971 performanța integrării logicii clasico-tradiționale cu logica matematică în volumul care cuprinde cercetările sale doctorale, anume *Logică clasică și logică matematică*. Prima componentă, cea clasico-tradițională, este o teorie a formelor de *reflectare*, raționale, a doua, cea matematică, este o teorie a formelor de *modelare*, inteligibile, iar a treia componentă, cea dialectico-speculativă, este o teorie a formelor de *reproducere*, speculative⁴. Aceste trei teorii, care alcătuiesc până la urmă logica integrală, sunt dovedite de către filosoful român a fi de fapt teorii ale celor *trei facultăți ale gândirii* pe care el le deosebește, anume *intelectul*, *rațiunea* și *speculațiunea*, întregite de cele *două facultăți hibride*, *intelectul rațional* și *rațiunea speculativă*⁵.

Aceste trei tipuri de logică au fost diferențiate și tratate în mod special de către Alexandru Surdu, fundamentându-le pe distincția făcută în spiritul filosofiei clasice germane, anume cea dintre cele trei facultăți ale gândirii amintite. Fiecare dintre aceste facultăți au teorii formale distincte, respectiv *logica intelectului*, *logica rațiunii* și *logica speculațiunii*⁶.

Mai întâi, trebuie spus că *logica intelectului* este *teoria formelor de modelare* a stărilor de fapt, ceea ce chiar în interpretarea lui Alexandru Surdu corespunde concepției despre logica simbolică expusă în *Tractatus logico-philosophicus* a lui Wittgenstein⁷. Prin referința ontică, spune autorul, intelectul diferă de rațiune și speculațiune, deopotrivă prin operații psihice, precum percepția și intuiția, prin forme logice, precum cele relaționale, funcționale și operaționale și prin limbajul simbolic în care se exprimă. Plecând de la aceste trăsături specifice ale sale și deopotrivă de la independența și importanța aplicațiilor acesteia în domeniul științifice și tehnice, logica intelectului, în forma sa actuală de logică simbolică sau logică matematică, se poate raporta în mod corect la logica rațiunii, adică la ceea ce se numește de regulă logica clasico-tradițională, doar fără excluderea vreuneia sau fără pretenția subordonării vreuneia dintre ele. Alexandru Surdu arată⁸ că este vorba despre două logici diferite, cu forme logice deosebite, cu metode și obiecte deosebite și deopotrivă cu scopuri diferite. Confuzia și amestecul acestora, precum

---

³ *Ibidem*.

⁴ Cf. Al. Surdu, *Probleme de logică speculativă*, în revista „Academica”, IV, 12 (48), București, Editura Academiei Române, 1994.

⁵ Al. Surdu, *Intelect, rațiune, speculațiune*, în „Academica”, II, nr. 4, București, Editura Academiei Române, 1992.

⁶ Cf. Al. Surdu, *Contribuții românești în domeniul logicii în secolul XX*, București, Editura Fundației „România de Mâine”, 1999, p. 130.

⁷ Cf. Al. Surdu, *op. cit.*, p. 120.

⁸ Cf. Al. Surdu, *Logică clasică și logică matematică*, București, Editura Științifică, 1971.

tratarea obiectului uneia cu metoda celeilalte, produc interpretări greșite și duc la paradoxuri logico-matematice. Urmărind același gând, raportarea logicii intelectului trebuie făcută nu numai cu privire la logica rațiunii, ci și la logica speculațiunii, deschizând în felul acesta perspectiva elaborării unei logici integratoare a acestor trei facultăți ale gândirii, cu alte cuvinte, perspectiva elaborării a ceea ce autorul numește o logică integrală⁹.

În al doilea rând, *logica rațiunii*, cum o numește Alexandru Surdu după o expresie de tip kantiano-hegelian începând cu *Logică clasică și logică matematică*¹⁰, se deosebește de celelalte două logici. Mai întâi, prin faptul că este o *teorie a formelor de reflectare* abstractă și generalizată a obiectelor sensibile, reflectare realizată pe plan psihic prin *contemplație și reflecție*, spre deosebire de formele intelectului de *modelare, proiectare sau reprezentare* a stărilor de fapt, realizate pe plan psihic prin *percepție și intuiție*, și la fel spre deosebire de formele speculațiunii de *reproducere* a totalității procesuale, realizate pe plan psihic prin *meditație și revelație*. Apoi, aceste logici diferă și prin *modalitatea specifică de exprimare lingvistică*, în sensul că logica rațiunii se folosește de un limbaj *noțional*, pe când logica intelectului utilizează un limbaj *simbolic*, iar logica speculativă se exprimă printr-un limbaj *categorial*. În sfârșit, pornind de la limbajele diferite utilizate, cele trei logici se deosebesc și în privința *aplicațiilor* lor. Dacă logica intelectului este ceea ce se numește acum logica simbolică sau logica matematică, logica rațiunii coincide cu logica clasico-tradițională. Această coincidență este însă doar *parțială*, spune Alexandru Surdu, arătând că logica rațiunii cuprinde totuși și anumite forme de inferență intelectuală, așa cum observase deja Kant¹¹. Criteriile raportării corecte a logicii intelectului la logica rațiunii¹² și a acestora două la logica speculațiunii nu presupun excluderea sau absolutizarea vreuneia dintre ele, ci complementaritatea lor.

În al treilea rând, *logica speculațiunii*, numită și logica speculativă sau logica dialectico-speculativă de către Alexandru Surdu¹³ cu o expresie hegeliană, trebuie spus dintru început că este concepută diferit și chiar opus față de ceea ce s-a numit logica dialectică marxistă. El concepe, în mod nehegelian și nemarxist așa cum demonstrează, logica speculativă ca *teorie formală a speculațiunii*, a treia dintre facultățile gândirii, diferită de logica intelectului și de logica rațiunii, despre care s-a vorbit mai sus. Spre deosebire de intelect, care în plan psihic se bazează pe

⁹ Cf. Al. Surdu, *Contribuții românești în domeniul logicii în secolul XX*, p. 121.

¹⁰ Deopotrivă în: Al. Surdu, *Noțiunea clasică și conceptul hegelian*, în *Probleme de logică*, vol. VII, București, Editura Academiei Române, 1977; Al. Surdu, *Intelect, rațiune, speculațiune*, în rev. „Academica”, II, nr. 4, București, Editura Academiei Române.

¹¹ Cf. Al. Surdu, *Contribuții românești în domeniul logicii în secolul XX*, p. 130.

¹² Studiate în *Logica clasică și logica matematică*; vezi n. 8.

¹³ Cf. Al. Surdu, *Intelect, rațiune, speculațiune*, în revista „Academica”, II, nr. 4, București, Editura Academiei Române, 1992; Al. Surdu, *Probleme de logică speculativă*, în revista „Academica”, IV, nr. 12 (48), București, Editura Academiei Române, 1994.

percepție și intuiție, și spre deosebire de rațiune, care în plan psihic se bazează pe contemplație și reflecție, speculațiunea se bazează în plan psihic pe *meditație* și *revelație*. Deopotrivă, domeniile existențiale de referință ale celor trei facultăți ale rațiunii diferă, fiind stări de fapt în cazul intelectului, obiecte sensibile în cazul rațiunii și *proces-totalități* cum sunt numite de către autor în cazul speculațiunii. Cele trei logici au la fel forme logice diferite, anume forme simbolice în cazul logicii intelectului, forme noționale în cazul logicii rațiunii și *forme categoriale* în cazul logicii speculațiunii, ceea ce conduce și la forme de exprimare lingvistice diferite, respectiv la un limbaj simbolic în cazul logicii intelectului, la un limbaj notional în cazul logicii rațiunii și la un *limbaj categorial* în cazul logicii speculațiunii¹⁴. Alexandru Surdu deosebește mai multe tipuri de logică speculativă pornind de la tipul de dialectică pe care se bazează, anume *binare*, *triadice*, *tetradice* și *pentadice*, după cum sunt și schemele dialectico-speculative ale lor, respectiv scheme binare, triadice, tetradice și pentadice. Logica speculativă poate fi aplicată în diferite domenii ale realității prin metoda dialectico-speculativă, definită succint de către autor drept modalitatea sistematică de aplicare a unei scheme dialectico-speculative la studiul unui domeniu mai mult sau mai puțin extins al realității¹⁵. Acest lucru duce la cele mai complexe construcții logico-filosofice, respectiv la elaborarea sistemelor dialectico-speculative¹⁶, care sunt în genere de două feluri, *antitetice*, în care domnește opoziția (*antithetis*), precum diferite domenii ontice, inclusiv tehnice, și *antiologice*, în care domnește contrarietatea (*enantiotes*), precum domeniile categorial-filosofice. Trebuie remarcat că în toate aceste domenii logice nu mai sunt valabile principiile logicii clasico-tradiționale¹⁷.

În privința domeniului logicii clasico-tradiționale, trebuie spus de la început că a constituit o preocupare permanentă a filosofului și logicianului român Alexandru Surdu. Astfel, începând cu 1964, când devine cercetător științific la Centrul de logică al Academiei Române, înființat și condus de acad. Athanase Joja, el însuși un specialist și bun cunoscător al logicii clasice, beneficiind și de colaborarea unor minți filosofice de excepție, precum Aram Frenkian, Constantin Noica sau Anton Dumitriu, deopotrivă cercetători ai Centrului, Alexandru Surdu se concentrează pe studierea logicii clasice aristotelice. În această ordine de idei, trebuie amintite următoarele contribuții originale la exegeza și interpretarea unor concepte logico-filosofice.

În primul rând, stă *teoria formelor prejudicative*, care pornește de la *interpretarea antepredicamentelor aristotelice* din primele capitole ale tratatului

---

¹⁴ Cf. Al. Surdu, *Contribuții românești în domeniul logicii în secolul XX*, p. 134.

¹⁵ Cf. Al. Surdu, *op. cit.*, p. 142.

¹⁶ Cf. Al. Surdu, *Scheme și sisteme dialectico-speculative*, în rev. „Academica”, VII, nr. 6, București, Editura Academiei Române, 1997.

¹⁷ Cf. Al. Surdu, *Contribuții românești în domeniul logicii în secolul XX*, p. 134.

Categoriae, la care se referă în mai multe studii și volume¹⁸. Alexandru Surdu scoate în evidență că cele patru entități numite și antepredicament (substanța universală, accidentul particular, accidentul universal și substanța particulară) sunt studiate și definite de către Aristotel prin cele două relații clasice *a fi în* (inesse) și *a se spune despre* (dicitur de). Aceste relații pot fi considerate punctul de plecare în elaborarea unei *teorii a formelor prejudicative*, adică a formelor care, așa cum arată autorul, se aseamănă cu formele judicative, dar, nefiind afirmații sau negații, nu sunt judecări propriu-zise, ele referindu-se la un domeniu anterior logic celui clasic. Interpretând logico-simbolic cele două relații predicative¹⁹, *inesse* și *dicitur de*, autorul demonstrează că accidentul universal, care e definit de către Aristotel drept ceea ce este într-un subsistent (lucru individual) și se spune despre acesta, se referă în realitate la două entități diferite, anume la proprietatea comună, care este în mai multe lucruri individuale, și la numele sau denumirea proprietății comune care se spune despre lucrurile individuale în care este proprietatea comună²⁰. Alexandru Surdu propune, în locul celor patru antepredicament aristotelice amintite mai sus, cinci entități, deopotrivă caracterizabile prin relații prejudicative diferite, cu subentitățile respective. Acestea sunt: 1) individualul (*res*), 2) proprietatea (*in re*), 3) relația (*inter rebus*), 4) determinația (*cum re*) și 5) expresia (*de re*). Conform propriei caracterizări²¹, dezvoltarea acestor entități în context prejudicativ evidențiază legătura lor atât cu logica simbolică, cât și cu cea tradițională, dar și diferența față de amândouă, ceea ce justifică tratarea lor printr-o teorie specială.

În lucrarea special dedicată teoriei formelor prejudicative²², autorul expune istoric și sistematic relațiile și formele prejudicative. Pornind de la studiul relațiilor pe care le-a catalogat în primele studii drept relații prejudicative în tratatul aristotelic *Categoriae*, *inesse* și *dicitur de*, și după ce este demonstrat că antepredicamentul numit de Aristotel accident universal se referă în fapt la două entități distincte, așa

---

¹⁸ Interpretarea antepredicamentelor aristotelice este făcută mai întâi în următoarele studii: Al. Surdu, *Interprétation symbolique des premiers chapitres des Catégories d'Aristote*, în „Revue roumaine des sciences sociales”, série de philosophie et logique, XV, nr. 3, București, Editura Academiei Române, 1971; Al. Surdu, *Interpretarea simbolică a primelor capitole din lucrarea lui Aristotel „Categoriae”*, în *Probleme de logică*, vol. V, București, Editura Academiei Române, 1973; Al. Surdu, *Problema universalului la Aristotel din perspectiva lucrării „Categoriae”*, în *Probleme de logică*, vol. V, București, Editura Academiei Române, 1973; pentru volumele în care este dezvoltată în continuare teoria formelor prejudicative, vezi n. 22.

¹⁹ Cf. Al. Surdu, *Interpretarea simbolică a primelor capitole din lucrarea lui Aristotel „Categoriae”*, în *Probleme de logică*, vol. V, București, Editura Academiei Române, 1973.

²⁰ Cf. Al. Surdu, *Contribuții românești în domeniul logicii în secolul XX*, p. 29.

²¹ *Ibidem*.

²² Lucrarea în care este dezvoltată teoria formelor prejudicative este Al. Surdu, *Actualitatea relației gândire-lingvaj. Teoria formelor prejudicative*, București, Editura Academiei Române, 1989 (ed. a II-a, *Teoria formelor prejudicative*, București, Editura Academiei Române, 2005; publicată în Europa și Statele Unite sub titlul *Aristotelian Theory of Prejudicative Forms*, Hildesheim-Zürich-New York, Georg Olms Verlag, 2006).

cum s-a arătat mai sus, lucrarea în care este dezvoltată această teorie urmărește mai multe obiective. Mai întâi, problema relațiilor prejudicative este expusă pentru prima dată în istoria logicii în întreaga operă a lui Aristotel, apoi de la comentatorii greci și romani ai acestuia la cei medievali, clasici și moderni. Apoi, după expunerea istorică, este făcută o expunere sistematică a acestor relații prejudicative, pornind de la o analiză clasico-tradițională și făcând distincția fundamentală între *forma prejudicativă* și *forma judicativă*. Pe baza acestei distincții sunt evidențiate implicațiile pentru criteriul adevărului la nivelul următor, adică cel judicativ, și pentru clasificarea judecăților.

Deopotrivă, tot în legătura cu aceste distincții, este realizată expunerea a 14 *interdependențe prejudicative* analoge modurilor silogistice²³. Astfel, pe baza entităților prejudicative și a relațiilor prejudicative se pot stabili *interdependențe nemijlocite* și *interdependențe mijlocite* între formele prejudicative, care pot fi considerate *analoge* figurilor și modurilor silogistice clasice. Ceea ce deosebește domeniul prejudicativ de domeniul judicativ este faptul că în primul *se aplică doar două figuri silogistice*, anume prima și a patra figură, dar formulele care pot fi reprezentate în acestea constituie moduri de tip silogistic valabile *diferite* de cele clasice. Autorul descoperă 14 interdependențe prejudicative analoge modurilor silogistice, dintre care *șapte* cu relații prejudicative *pozitive* și *șapte* cu relații prejudicative *negative*, ultimele fiind dubluri ale celor pozitive. Interdependențele prejudicative pot fi alcătuite din *relații identice* sau din *relații diferite* în premise și concluzie. *Patru* dintre interdependențele prejudicative mijlocite sunt alcătuite cu componente prejudicative cu relații *identice* și *trei* cu relații *diferite*. Dintre cele cu *relații prejudicative identice*, *trei* sunt cu relația *dicitur de* și *una* cu relația *includitur in*. Pe de o parte, interdependențele pot avea drept termeni a) *entități de același tip, dar de ordine diferite*: (1) „Specia *se spune despre* singular”, „Genul *se spune despre* specie”, deci „Genul *se spune despre* singular”; aici relația este *dicitur de*, iar entitățile sunt *expresii* (specia și genul); (2) „Clasa de indivizi *este inclusă în* clasa de clase de indivizi”, „Clasa de clase de indivizi *este inclusă în* clasa de clase de clase de indivizi”, deci „Clasa de indivizi *este inclusă în* clasa de clase de clase de indivizi”; aici relația este *includitur in*, iar entitățile sunt *clase* (clase de indivizi și clase de clase de indivizi). Pe de altă parte, interdependențele pot avea drept termeni b) *entități diferite*: (3) „Singularul *se spune despre* individual”, „Specia *se spune despre* singular”, deci „Specia *se spune despre* individual”; (4) „Specia *se spune despre* individual”, „Genul *se spune despre* specie”, deci „Genul *se spune despre* individual”; aici în (3) și (4) relația este *dicitur de*, iar entitățile sunt diferite, *expresii* (singularul, specia și genul) și *individualul*. Acestea sunt primele *patru* interdependențe prejudicative, anume *cele cu relații prejudicative identice*. Următoarele *trei* interdependențe prejudicative mijlocite sunt *cele cu*

---

²³ Pentru o prezentare sintetică făcută chiar de autorul teoriei, vezi Al. Surdu, *Contribuții românești în domeniul logicii în secolul XX*, pp. 152–154.

relații diferite în fiecare premisă, termenii fiind *entități diferite*: (5) „Individualul aparține clasei de indivizi”, „Clasa de indivizi este inclusă în clasa de clase de indivizi”, deci „Individualul aparține clasei de clase de indivizi”; aici relațiile sunt *pertinere ad* și *includitur in*, iar entitățile sunt *individualul* și *clasa de indivizi*; (6) „Proprietatea comună este în individual”, „Denumirea proprietății comune se spune despre proprietatea comună”, deci „Denumirea proprietății comune se spune despre individual”; aici relațiile sunt *in esse* și *dicitur de*, iar entitățile sunt *proprietatea comună*, *individualul* și *denumirea proprietății comune*; (7) „Determinația comună este împreună cu individualul”, „Denumirea determinației comune se spune despre determinația comună”, deci „Denumirea determinației comune se spune despre individual”; aici relațiile sunt *cum esse* și *dicitur de*, iar entitățile sunt *determinația comună*, *individualul* și *denumirea determinației comune*. Următoarele șapte interdependențe prejudicative mijlocite sunt cele *negative* și se obțin prin inversarea relației *referendum-referens* cu semnificația de inexistență a relației prejudicative respective. Astfel, din (1) se obține: (1') „Singularul nu se spune despre specie”, „Specia nu se spune despre gen”, deci „Singularul nu se spune despre gen”; aici relația este *dicitur de* negată, iar entitățile sunt *singularul*, *specia* și *genul*. În general, caracteristicile acestora sunt aceleași, cu excepția faptului, precizează autorul, că presupune *posibilitatea conchiderii unei forme prejudicative negative din alte două forme prejudicative negative*, ceea înseamnă o *lege diferită* de legile silogisticii clasice.

Interdependențele mijlocite prejudicative *se aseamănă* cu silogismele prin faptul că există, pe de o parte, trei termeni care se raportează pozițional precum termenii silogistici, potrivit figurii I și figurii a IV-a, și, pe de altă parte, formulele conțin două premise și o concluzie exprimabile lingvistic în limbile naturale, mijlocul de exprimare al logicii clasico-tradiționale fiind limbajul noțional, așa cum s-a amintit mai sus. *Deosebiri* față de modurile silogistice pornesc de la faptul că premisele și concluziile interdependențelor prejudicative *nu sunt judecări* și deci *nu pot fi adevărate sau false*, iar *cuantificarea* formelor prejudicative *nu este operativă*. Din aceste motive, interdependențele prejudicative mijlocite, necunoscute nici în logica clasică și nici în logica matematică, sunt considerate de către Alexandru Surdu ca fiind doar *analoge* silogismelor.

Teoria formelor prejudicative, creată și dezvoltată de către Alexandru Surdu, i-a prilejuit totodată o reinterpretare din această perspectivă a celor zece categorii aristotelice²⁴. În *Categoriae* este vorba despre expresii „fără legătură”, cu expresia lui Aristotel, care nu formează enunțuri și care nu sunt adevărate sau false. Cele două relații, *in esse* și *dicitur de*, sunt numite de către autor prejudicative, adică se raportează la alte entități în sens nepredicativ. Categoriile aristotelice sunt cele care *se spun despre*, prin urmare, cele care nu se spun despre, adică substanțele prime și proprietățile ca individuale ar trebui eliminate din tabelul acestora. Autorul

²⁴ Cf. Al. Surdu, *op. cit.*, pp. 39–41.

demonstrează că *accidentul universal*, care este în și se spune despre, nu are acoperire logică chiar din perspectiva aristotelică a distincției între entitățile *in re*, *in mente* și *in voce*. Ceea ce se spune despre, adică entitățile *in voce*, nu sunt în, adică nu pot fi *in re*. Specific relației *dicitur de* este faptul că și atunci când are loc între două entități *in voce* (categorii, precum genul și specia), ea nu duce la relații judicative și tocmai de aceea se spune prejudicativă. Cu exemplul autorului, „«Om» se spune despre «grec»”, unde avem expresiile „om” și „grec” în relația prejudicativă *dicitur de*, diferă de „Om se spune despre grec”, care se poate reduce la „Om este spus despre grec” și unde avem o relație judicativă. În funcție de *referendum*, adică de entitatea la care se referă, relația *dicitur de* se diferențiază pentru referirea la *individual (res)*, pentru referirea la *proprietate (in re)*, pentru referirea la *relație (inter rebus)*, pentru referirea la *determinație (cum re)*. În acest fel se pot caracteriza toate cele zece categorii aristotelice. De exemplu, categoria *substanței* secunde (esența) se spune ca specie sau gen despre lucrul individual (*dicitur de*); categoriile *calității* sau *cantității* se spun despre proprietăți ale lucrurilor individuale (*in re*); categoria *relației* se spune despre relația dintre două lucruri individuale (*inter rebus*); categoria *spațiului* se spune despre determinațiile circumstanțiale de *spațiu*, cea despre *timp*, despre determinațiile circumstanțiale de timp, categoria *acțiunii* se spune despre determinațiile circumstanțiale ale acțiunii asupra unui lucru individual sau despre cele suferite de individual în cazul categoriei *pasiunii*; categoria *poziției* se referă la determinații circumstanțiale de așezare, iar cea a *posesiei*, la determinații circumstanțiale de *posesie (cum re)*.

Studierea în profunzime a scrierilor aristotelice în genere și a *Organonului* în speță, deopotrivă cu toți comentatorii greci, latini, moderni și chiar contemporani ai operei aristotelice, pe lângă elaborarea acestor teorii proprii de logică clasico-tradițională amintite, l-a condus pe Alexandru Surdu la formularea unui punct de vedere cu totul original asupra părții păstrate și a părții pierdute a operei logice. Este evident pentru orice cunoscător al scrierilor logice ale lui Aristotel că, dintre cele trei teorii care stau la baza logicii clasice, respectiv teoria noțiunii, teoria judecății și teoria silogismului, doar ultima este tratată complet în lucrările *Organonului*. Primele două teorii sunt presupuse deja tratate potrivit referirilor care se fac în toate tratatele logice, începând cu cele două *Analitici* până la *Categorii*, *Despre interpretare*, *Topica* sau *Respingerile sofistice*. Toate aceste tratate logice, ca de altfel și restul operei care a ajuns până la noi, așa-numitele scrieri acroamatice, provin cel mai probabil din note de curs care slujeau la predarea materiilor studiate în Lykeion, predare care nu putea fi decât sistematică și urmând ordinea firească pe care o presupune logica lui Aristotel. Pe scurt spus, Alexandru Surdu și-a pus problema, pe de o parte, a *reconstituirii* teoriei logice aristotelice în integralitatea ei, așa cum fusese cel mai probabil predată în Lykeion, și, pe de altă parte, problema *reconstrucției* logicii clasico-tradiționale prin prisma doctrinei clasice aristotelice astfel reconstituită.

Aristotel este considerat, fără urmă de îndoială, creatorul logicii în genere, cum în genere este acceptată și cosubstanțialitatea teoriei clasice cu teoria aristotelică²⁵. Acest domeniu special al gândirii, care mult mai târziu va primi numele de logică, acesta fiind folosit pentru prima dată cu sensul modern de către peripateticul Alexandru din Afrodisia în sec II–III d. Chr., avusese parte și înainte de Aristotel de atenția lui Socrate și Platon²⁶. Pe urmele lor, Aristotel lasă, prin cele șase lucrări ce alcătuiesc acum *Organon*-ul, tratatele care fundamentează logica clasico-tradițională.

Miezul logicii clasico-tradiționale, cum s-a spus, este format din teoriile celor trei forme logice clasice, noțiunea, judecata și silogismul. Prin cele șase tratate aristotelice ajunse până la noi care alcătuiesc acum *Organonul*, făcând parte, ca și restul operei moștenite, din cursurile pe care Aristotel le făcea în Lykeion pentru un grup de elevi restrâns, dar avizat, ne-a rămas doar teoria silogismului prin cele două *Analitici*. Mai precis, prin *Analitica primă* ne-a rămas teoria silogismului în genere, iar prin *Analitica secundă* ne-a rămas teoria silogismului științific. Dar această teorie clasică a silogismului presupune existența teoriilor primelor două forme logice clasice, anume noțiunea și judecata, care constituie materia silogismului, numite în logica clasică *materia proxima* în cazul judecății și *materia remota* în cazul noțiunii. Cu toate acestea, despre primele două forme logice clasice, noțiunea și judecata, nu s-a păstrat, ca în cazul silogismului, niciun tratat care să dezvolte și să epuizeze teoria aristotelică a lor așa cum există în cazul silogismului. Este de presupus, prin urmare, că Aristotel, fără îndoială un gânditor sistematic și un exemplu în acest sens în istoria gândirii, să fi avut teorii logice dezvoltate, încheiate și elaborate în scris pentru uzul școlii din Lykeion și despre primele două forme logice, care însă s-au pierdut probabil în vâltoarea istoriei neobișnuite a textelor aristotelice. O mărturie în acest sens despre un asemenea tratat pierdut care privea noțiunea avem de la Diogenes Laertios²⁷. În privința teoriei noțiunii, pe de o parte, anume despre noțiunile de maximă generalitate ne-a rămas tratatul *Categoriile*, iar în privința teoriei judecății, despre anumite aspecte ale ei, ne-a rămas tratatul *Despre interpretare*. Pe de altă parte, atât tratatele *Organonului*, cât și celelalte tratate acroamatice provenite din cursurile de la Lykeion conțin nenumărate referiri la aceste prime două forme logice, așa cum este de pildă definiția implicită a unei judecăți prin definiția premisei din *Analitica*

---

²⁵ Cf. Al. Surdu, *Logică clasică și logică matematică*, București, Editura Științifică, 1971, p. 88.

²⁶ Într-un amplu studiu la volumul care cuprinde traducerea în limba română a dialogurilor logice ale lui Platon (ediția C. Noica – P. Creția) sunt studiate de către Al. Surdu rădăcinile socratice și platonice ale logicii clasice grecești (cf. Al. Surdu, *Introducere la dialogurile logice*, în Platon, *Opere*, vol. VI, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989).

²⁷ Potrivit lui Diogenes Laertios (*De vitis philosophorum*, V, 22), de la care provine cea mai veche listă de lucrări (inc. sec. al III-lea d.Chr.), Aristotel ar mai fi scris un tratat *Despre specii și genuri* într-o carte, care s-a pierdut (cf. *Aristotelis Opera*, ex recensione Immanuelis Bekkeri, edidit Academia Regia Borusica, vol. V, Berlin, 1870, p. 1464, poz. 31).

primă. În plus, tradiția indirectă a comentatorilor greci oferă neprețuite informații despre partea pierdută a doctrinei logice aristotelice, respectiv teoria noțiunii și teoria judecății²⁸.

Așa stând lucrurile, cele două teorii nedezvoltate până la capăt în tratatele moștenite, teoria noțiunii și teoria judecății, pot fi reconstituite și prezentate în mod coerent logic cu teoria completă rămasă a silogismului, din punct de vedere clasico-tradițional, ca teorii de tip aristotelic, folosind celelalte scrieri aristotelice și comentariile în marginea lor. Este vorba în primul rând despre tratatele care alcătuiesc *Organonul*, în al doilea rând despre celelalte scrieri acroamatice din corpus-ul aristotelic și în al treilea rând despre comentariile la toate aceste lucrări. Meritul pentru încercarea de a reconstitui formele logice clasice ca teorii de tip aristotelic în perfectă concordanță cu scrierile aristotelice din corpus-ul rămas revine, așa cum s-a spus, logicianului și filosofului român Alexandru Surdu²⁹.

Esența formelor logice clasice este aceea de a fi *principii formale* în sensul aristotelic, iar cea a logicii clasico-tradiționale de a fi o logică *ex principiis*. Formele logice clasice au trei elemente, anume *principiul formal*, *principiul material* și *expresia lingvistică*. Aceste elemente ale lor au anumite *caracteristici esențiale*. În primul rând, *principiului formal* sau *formei* îi este caracteristică

---

²⁸ În genere, toate cele șase tratate ale *Organonului* au fost comentate în cea mai veche școală a comentatorilor aristotelici, cea greacă antică. Între acestea, cel mai comentat tratat este fără îndoială cel despre categorii. S-au păstrat și au fost editate în corpus-ul comentatorilor aristotelici de limbă greacă (*Commentaria in Aristotelem Graeca* (CAG) editat de Academia din Berlin la sfârșitul secolului XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea) interpretările la *Categoriae* a nouă comentatori: Porphyrius, Dexippus, Ammonius, Simplicius, Olympiodorus, Philoponus, David, Elias și Sophonias. Lor li se adaugă în secolul al XVII-lea ultimul comentator grec, atenianul Teofil Corydaleu, ignorat din motive greu de înțeles de către ediția germană. La *De interpretatione* au rămas două comentarii, cele ale lui Ammonius și Stephanus. La *Analytica priora* au rămas patru comentarii, cele ale lui Alexandru din Afrodisia, Ammonius, Philoponus și Themistius. La *Analytica posteriora* au rămas trei comentarii, cele ale lui Themistius, Philoponus și Eustratius. În sfârșit, la *Topica* și *Sophistici elenchi* ne-a rămas câte un comentariu, ambele datorate lui Alexandru din Afrodisia.

²⁹ Studiile speciale dedicate de către Alexandru Surdu reconstituirii teoriei logice aristotelice în special și reconstrucției logico-clasice în general sunt în principal următoarele: *Despre problema termenilor singulari în silogistică*, în *Probleme de logică*, vol. I, București, Editura Academiei Române, 1968; *Judecata ca principiu formal*, în *Probleme de logică*, vol. II, București, Editura Academiei Române, 1970; *Trei sensuri ale formei logice „noțiune” în interpretare logico-clasică*, în *Probleme de logică*, vol. III, București, Editura Academiei Române, 1971; *Despre înțelesul și semnificația cuvintelor*, în *Probleme de logică*, vol. IV, București, Editura Academiei Române, 1972; *Definiția aristotelică a silogismului*, în *Probleme de logică*, vol. IV, Editura Academiei Române, București, 1972; *Interpretarea simbolică a primelor capitole din lucrarea lui Aristotel „Categoriae”*, în *Probleme de logică*, vol. V, București, Editura Academiei Române, 1973; *Problema universalului la Aristotel din perspectiva lucrării „Categoriae”*, în *Probleme de logică*, vol. V, București, Editura Academiei Române, 1973; *Noțiunea clasică și conceptul hegelian*, în *Probleme de logică*, vol. VII, București, Editura Academiei Române, 1977; *Introducere la dialogurile logice în Platon, Opere*, vol. VI, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989; volumele dedicate aceluiași probleme încep din 1971: *Logică clasică și logică matematică*, București, Editura Științifică, 1971; *Actualitatea relației gândire – limbaj. Teoria formelor prejudicative*, București, Editura Academiei Române, 1989, reluată în ediția a II-a cu titlul *Teoria formelor prejudicative*, București, Editura Academiei Române, 2005; *Teoria formelor logico-clasice*, București, Editura Tehnică, 2008; *Cercetări dialectico-speculative*, București, Editura Tehnică, 2008.

posibilitatea și generalitatea ca atribute ale rațiunii umane sau ale minții. Prin principiul formal se justifică *ce este* o anumită formă logică și *de ce este ceea ce este*. În al doilea rând, *principiului material* sau *materiei* îi este caracteristică *garanția realizării* formelor logice determinate. Prin principiul material sau structura logică se justifică *prin ce și cum se poate* produce în genere o formă logică anumită. În al treilea rând, caracteristica *expresiei lingvistice* a formei logice o constituie *modul concret al ființării sale actualizate* conform primelor două elemente, principiul formal și principiul material. Expresiile lingvistice aparțin limbilor naturale întrucât logica clasică nu are alte mijloace de exprimare în afara acestora, așa cum are, de pildă, logica matematică. Modalitatea de exprimare lingvistică a logicii clasico-tradiționale este, așa cum s-a arătat mai sus, limbajul noțional. Expresia lingvistică este formă logică actualizată ce *exprimă* și deopotrivă *constituie o anumită* formă logică, neputând fi concepută independent de substratul ei rațional³⁰.

Prin urmare, *caracteristic* formelor logico-clasice, pe de o parte, este *dependența de rațiunea umană*. Ele subzistă ca forme ale rațiunii pure, altfel spus ca forme subiectiv-raționale, adică neputând fi concepute independent de rațiunea omenească, căci principiile formale și materiale ale ființării lor depind de rațiunea omului. Pe de altă parte, tot caracteristic formelor logico-clasice este *dependența lor de vorbirea aticulată*, ele neputând ființa în act în afara limbilor naturale³¹.

În privința relației formelor logico-clasice cu *realitatea*, trebuie spus, în primul rând, că acestea *pot subzista în sine și pentru sine ca forme pure*. Apoi, în al doilea rând, formele logico-clasice *pot fi adevărate sau false* față de realitatea la care se referă. În al treilea rând, constituindu-se potrivit principiilor lor raționale, iar nu conform realității obiectuale, expresiile lingvistice ale formele concrete logico-clasice *reflectă* în mod subiectiv-rațional stări de fapt și *nu reproduc* aceste stări. Niciuna dintre formele logico-clasice, noțiunea, judecata sau raționamentul, nu reproduc stări obiectuale de fapt cu care să coincidă, ci *gândul lor unic* pe care-l exprimă *poate fi adecvat sau nu* stării de fapt. Din acest punct de vedere, *formele logico-clasice sunt forme subiectiv-raționale de reflectare* a realității³².

Raportate unele la altele, formele logice clasico-tradiționale sunt forme *simple* sau *complexe*, cele simple devenind *părți constitutive* ale celor complexe și pierzându-și în acest fel independența ca forme logice. Formele logice complexe nu sunt operații, funcții sau relații cu formele logice simple, ci forme logice care reprezintă un *gând unitar indivizibil*. De aceea, este esențial faptul că, din punctul de vedere al logicii clasico-tradiționale, *raportate la ele însele*, formele logice, atât cele simple cât și cele complexe, reprezintă *un singur gând*. Noțiunile, de pildă, sunt forme logice simple care intră în componența judecăților și raționamentelor,

³⁰ Cf. Al. Surdu, *Logică clasică și logică matematică*, p. 88.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*, pp. 88–89.

care sunt forme logice complexe. Ca părți constitutive ale judecăților sau raționamentelor, noțiunile își pierd independența ca forme logice clasice, tot așa cum își pierd independența ca forme logice judecățile care intră în componența raționamentelor. Dar atât judecățile, care sunt constituite din noțiuni, cât și raționamentele, care sunt constituite din judecăți, reprezintă gânduri unitare indivizibile³³.

Odată cu constituirea și evoluția logicii matematice, problema precizării metodei și a obiectului logicii clasice a părut să fie cu atât mai necesară. În plus, exista încă din antichitatea greacă spinoasa, presanta și aparent nerezolvată problemă a paradoxelor logice. Trebuie spus de la început că, păstrând strict metoda clasică la obiectele logico-clasice sau metoda matematică la obiectele logico-matematice, aceste paradoxuri nu apar. Altfel spus, paradoxurile logice apar aplicând mijloace logico-matematice la obiecte logico-clasice sau mijloace logico-clasice la obiecte logico-matematice. În această ordine de idei, se poate spune că în esență amestecul metodelor și obiectelor celor două logici, cea clasică și cea matematică, a dus la celebrele paradoxuri logice în care un obiect logic clasic este studiat prin mijloace logico-matematice, sau un obiect logico-matematic este studiat prin metoda clasică. Cu alte cuvinte, în *logica clasică pură* nu pot apărea paradoxuri logice, după cum acestea nu pot apărea nici în *logica matematică pură*. Prin urmare, formele logico-clasice nu pot fi studiate decât cu *metoda clasică*, singura adecvată acestora și capabilă să dezvăluie și să pună în evidență trăsăturile esențiale ale lor, tot așa cum formele logico-matematice nu pot fi studiate adecvat decât prin mijloace logico-matematice³⁴. Pe scurt spus, *logica clasică* este logica lui *ce este*, adică a *esenței ca esență*, considerată în sine și pentru sine, spre deosebire de *logica matematică* care este logica lui *cum este*, adică a *fenomenului ca fenomen*, considerat în sine și pentru sine³⁵.

Dincolo de faptul că Aristotel vorbește în genere despre logică ca despre un instrument al științelor, dar o analizează în fapt, foarte probabil și în alte lucrări diferite de tratatele care alcătuiesc *Organonul*, acum pierdute, drept știința care studiază mijloacele de cunoaștere omenească în calitate de obiecte reale ale cunoașterii, logica are un loc special între acestea. Astfel, spre deosebire de alte științe, în care obiectul științei și metoda de studiu specifică acesteia sunt diferite, în logica clasică *obiectul* de studiu este constituit de mijloacele de cunoaștere, privite ca obiecte reale, iar *metoda* de cunoaștere este constituită din *aceleași* mijloace de cunoaștere. Examinarea problemei obiectului și metodei la nivelul formelor logico-clasice conduce la aceleași concluzii. Prin urmare, *obiectul și*

---

³³ *Ibidem*, p. 89.

³⁴ *Ibidem*; problema paradoxelor logice, în situația în care formele clasice sunt interpretate și studiate logico-matematic, conduce o dată în plus la ideea „necesității unei discipline logice independentă de logica matematică și adecvată pentru studierea acestor forme. Această disciplină este logica clasico-tradițională” (Al. Surdu, *op. cit.*, pp. 89–90).

³⁵ *Ibidem*, pp. 137–138.

*metoda coincide în logica clasică, care se elaborează pe sine în procesul cunoașterii. Altfel spus, obiectul și metoda logicii clasice este gândirea studiată în sine și pentru sine, ca simplă posibilitate de cunoaștere sau ca generalizare a oricărei cunoașteri. Cu alte cuvinte, logica este gândirea care se gândește pe sine*³⁶.

---

³⁶ *Ibidem*, pp. 135–136.